

Іванюта Н.В.

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ У СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. За умов реформування судоустрою та процесуального законодавства, активізації євроінтеграційних процесів в Україні актуалізувалося питання стосовно визначення особливостей господарсько-процесуальної форми. Питання щодо визначення, особливостей та складників, визначення її місця, ролі та значення для вдосконалення господарського судочинства та правової системи завжди були актуальними. Тлумачити господарсько-процесуальну форму та визначати її сутність намагалися як вчені-правознавці, так і практикуючі юристи. Це пов'язано з тим, що це питання має важливе значення для судочинства та зокрема господарського судочинства.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблеми господарсько-процесуальної форми постійно привертають увагу вчених і практикуючих юристів. Це питання досліджували В.Є. Беляневич, О.А. Беляневич, Л.М. Ніколенко, І.А. Балюк, С.Ф. Демченко, Д.М. Притика, О.П. Подцерковний, В.В. Резнікова, Т.В. Степанова, Л.І. Харитоновна та інші вчені. Але питання господарсько-процесуальної форми в умовах реформування на сучасному етапі не були окремим предметом дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Відповідно до чітко сформульованої та належно актуалізованої тематичної проблеми метою дослідження є комплексне наведення, детальний аналіз та ґрунтовне осмислення господарсько-процесуальної форми як самостійної правової категорії, визначення поняття, сутності та її особливостей у судочинстві.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі існує декілька визначень проце-

суальної форми. Автори процесуальну форму розуміють як встановлений нормами господарського процесуального права порядок порушення провадження у справі, розгляд і вирішення спорів, їх перегляд, а також виконання рішень, ухвал, постанов господарського суду [1, с. 45]; інструментарій, за допомогою якого досягається законність у діяльності господарських судів [2, с. 24–25]; процедуру організації розумового процесу розгляду та вирішення господарським судом справ, віднесених до його компетенції, спрямовану на забезпечення його справедливості та своєчасності [3, с. 727]. Існують й інші визначення цього поняття.

Галузеві особливості процесуальної форми розкриваються через її види в господарському судочинстві. Стаття 12 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) встановлює такі форми судового провадження у господарських судах:

- наказне провадження;
- позовне провадження (загальне або спрощене).

Господарське процесуальне законодавство передбачає здійснення позовної форми захисту в порядку загального або спрощеного позовного провадження. Загальною для всіх видів позовного провадження є наявність таких характеристик:

1) *спір про право та/або спір про інтерес*. Традиційним для наукових дискусій є питання щодо визначення поняття правового спору, зокрема господарського спору. Можливо визначити суттєві ознаки господарського спору, тобто юридичним змістом спору є конфлікт, який зачіпає суб'єктивні права і обов'язки осіб; взаємне правове становище учасників спору заважає кожному з них окремо, своєю

волею ліквідувати спір, а усунути його можна лише спільним зусиллям або шляхом врегулювання, або в позовному порядку; у спорі беруть участь особи, наділені однаковою правосуб'єктністю [4, с. 118];

2) *позов та позовна заява*. Відповідно до ч.1 ст. 171 ГПК України позов пред'являється шляхом подання позовної заяви, що підкреслює законодавчо закріплену самостійність таких понять. Предметом наукових досліджень найчастіше є позов як матеріально-правова вимога позивача до відповідача, звернена через суд або інший юрисдикційний орган про захист порушеного, оскаржуваного чи невизнаного права або інтересу, який здійснюється в певній, визначеній законом, процесуальній формі [5, с. 95]. Вважаємо, що на практичному рівні особливий інтерес представляє позовна заява як процесуальний документ, в якому первинно ініціюється та реалізується право на звернення до господарського суду особами, вказаними у ст. 4 ГПК України. Вимоги до форми та змісту позовної заяви містяться у ст. 162 ГПК України, які мають ознаки імперативності та вичерпності;

3) *широкий суб'єктний склад* (на відміну від наказного провадження) *та його найменування*. У справах позовного провадження учасниками справи є сторони та треті особи (ч. 1 ст. 41 ГПК України). Сторонами в судовому процесі – позивачами і відповідачами – можуть бути юридичні особи та фізичні особи – підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування. Крім того, позовне провадження передбачає участь (у випадках, встановлених законом) інших учасників судового процесу: адвокатів, експертів з права, спеціалістів, перекладачів, свідків тощо;

4) *процесуальні гарантії позовної форми захисту*. Вони дозволяють забезпечити дотримання встановленого законодавством порядку вирішення процесуальних питань на різних стадіях розгляду та вирішення господарської справи. До загальних процесуальних гарантій позовної форми можна включити такі:

– реалізація процесуальних прав, тобто загальних процесуальних прав (ознайомлення з матеріалами справи, одержання копії судових рішень, подання доказів, подання заяв та клопотань, оскарження судових рішень, укладання мирової угоди, наявність представника тощо); спеціальних процесуальних прав (відмова від позову (всіх або частини позовних вимог), визнання позову, подання зустрічного позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, зміна предмету або підстав позову);

– реалізація процесуальних обов'язків через їх закріплення в процесуальному законодавстві (ч. 2 ст. 42 ГПК України, ст. 46 ГПК України) та встановлення процесуальних інструментів забезпечення їх дотримання (інститути судових витрат, заходи процесуального примусу, забезпечення позову тощо);

– дія процесуальних строків відповідно до загальних положень Глави 6 ГПК України та особливих приписів на кожній стадії провадження;

5) *змагальність провадження*. У наукових колах існує думка, що будь-яка змагальна форма процесу – це форма позовна. Проти категоричності такого судження виступають О.А. Беляневич та Г.П. Тимченко. Дійсно, реалізація принципу змагальності притаманна не лише позовному провадженню, але й кримінальному, адміністративному судочинству, яким не властива позовна форма захисту. Прояв змагальності в господарському судочинстві має низку таких особливостей: обов'язок доказування і подання доказів (ст. 74 ГПК України), ризик настання наслідків, пов'язаних з вчиненням чи не вчиненням особою процесуальних дій (ч. 4 ст. 13 ГПК України), об'єктивність і неупередженість суду (ч. 5 ст. 13 ГПК України), порядок подання доказів (ст. 80 ГПК України), порядок витребування доказів (ст. 81 ГПК України), оцінка доказів за внутрішнім переконанням суду (ст. 86 ГПК України), засоби доказування (параграфи 2, 3, 4, 5, 6, 7 Розділу 5 ГПК України);

6) *стадійність розгляду справи*. Для всіх видів позовного провадження характерна

наявність таких стадій: відкриття провадження у справі, підготовче провадження, розгляд справи по суті, ухвалення рішення;

7) *форма закінчення судового розгляду*. Для позовного провадження єдиною формою закінчення судового розгляду задля вирішення справи по суті у суді першої інстанції є судове рішення. Порядок ухвалення судового рішення (ст. 233 ГПК України) та зміст рішення (ст. 238 ГПК України) також мають універсальний характер для загального та спрощеного позовного провадження.

Спрощене позовне провадження зумовлюється низкою істотних процесуальних особливостей, які можна застосувати у господарському судочинстві. До цих особливостей належать такі:

1) *призначення провадження*. Головним критерієм відмінності цього виду провадження від загального є призначення в системі правових способів захисту прав та інтересів. Відповідно до ч. 3 ст. 12 ГПК України призначенням спрощеного позовного провадження є розгляд малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи;

2) *малозначність справ*. Законодавець у ч. 5 ст. 12 ГПК України вказує головні ознаки малозначних справ:

– справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

– справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Термін «малозначні справи» є однозначною процесуальною категорією, складність якої зумовлюється наявністю оцінних критеріїв (крім ціни позову) у діяльності господарського суду, які визначають остаточну можливість застосування виду спрощеного провадження. Такими оцінними умовами є значення справи для сторін; обраний позивачем спосіб захисту; категорія та

складність справи; обсяг та характер доказів у справі (чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо); кількість сторін та інших учасників справи; суспільний інтерес розгляду справи; думка сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 247 ГПК України). Аналіз судової практики в частині спрощеного провадження демонструє чітку тенденцію суддів у вирішенні питання запровадження цього терміна винятково залежно від ціни позову;

3) *виключення застосування спрощеного провадження*. За межами застосування спрощеного порядку вирішення спорів перебувають такі справи:

– про банкрутство;

– за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство;

– за спорами, які виникають з корпоративних відносин, та за спорами з правочинів щодо корпоративних прав (акцій);

– за спорами щодо захисту прав інтелектуальної власності, крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

– за спорами, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції;

– за спорами між юридичною особою та її посадовою особою (а також посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю);

– за спорами щодо приватизації державного чи комунального майна;

– у яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

– інші вимоги (ч. 4 ст. 247 ГПК України);

4) *процедурні особливості*. Вони стосуються строку розгляду справи (ст. 248 ГПК

Україні), клопотання про розгляд справи (ст. 249 ГПК України), подання заяв по суті справи (ст. 251 ГПК України), розгляду справи (ст. 252 ГПК України);

5) *специфіка представництва*. Згідно з ч. 2 ст. 58 ГПК України під час розгляду справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність (за винятками, визначеними в Законі). У практичній площині це означає широкі диспозитивні можливості для сторін малозначної справи у питаннях обрання за власним розсудом свого представника в суді (від адвоката до будь-якої особи із повною цивільно-процесуальною дієздатністю). Окрім того, це є прикладом обмеження монополії адвокатів на представництво інтересів у господарських судах;

б) *особливість оскарження*. Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 287 ГПК України судові рішення у малозначних справах не підлягають касаційному оскарженню. Згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень у цьому контексті є низка ухвал Верховного Суду щодо відмов у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою. Винятками є такі випадки:

– касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики;

– особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, під час розгляду іншої справи;

– справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

– суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

На підставі вищезазначеного можемо до головних ознак спрощеного провадження віднести такі: особливість призначення, наявність чітких критеріїв та оцінних умов ймовірності для спрощеного провадження, дис-

креційні повноваження господарського суду, процедурні особливості (етапні та строкові), обмеженість права на оскарження, диспозитивність представництва, менший обсяг гарантій процесуальних прав.

Наказна форма захисту прав є абсолютно новою для господарського судочинства з теоретичних та практичних аспектів. На відміну від позовного провадження наказне провадження має низку таких характеристик:

1) *відсутність спорів про право та/або спору про інтерес*. Можливо погодитись із авторами, які з урахуванням практики застосування наказного провадження в цивільному судочинстві роблять висновки, що цей вид провадження не є засвідченням відсутності спірних правовідносин між сторонами, однак через очевидність права вимоги заявника відсутній спір про наявність самого права [6, с. 176].

З огляду на зміст ч. 2 ст. 12 ГПК України в порядку наказного провадження розглядаються справи за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. На остаточність розуміння цього питання впливає ч. 2 ст. 148 ГПК України, згідно з якою особа має право звернутися до суду з вимогами, визначеними у частині першій цієї статті, в наказному або спрощеному позовному провадженні на свій вибір. Вважаємо, що така норма вносить певну сумбурність у практичне виокремлення наказного та позовного проваджень. Адже такій альтернативності передують допущення існування спору про право та/або спору про інтерес. Тоді незрозумілими є критерії відокремлення наказного від позовного провадження, оскільки перше з них здатне не тільки сприяти процесуальній економії, але й зменшувати ймовірність спорів у масштабі позовної форми. Для констатування самостійної форми та реального досягання мети, призначення законодавчого поділу наказної та позовної форми захисту необхідно чітко визначити їх відмінності, що опосередковують окремий порядок передумов їх здійснення, а бажано і вичерпність умов, доцільність та достатність обсягу альтернативності пове-

дінки, процедур тощо. Наказне провадження не може мати позовних ознак справи. Навіть господарські суди приймають певні рішення, беручи до уваги наявність чи відсутність спору про право. В іншому разі можуть вбачатися порушення в змагальності, рівності сторін та загалом порушення конституційного права на судовий захист та системності здійснення діяльності господарським судом. Тому пропонується виключити ч. 2. ст. 148 ГПК України;

2) *заява та вимоги*. На відміну від позовної в наказній формі межі вимог є вузкими та конкретно визначеними. Так, вимоги в наказному провадженні можуть стосуватися лише стягнення грошової заборгованості за договором, укладеним у письмовій (і електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 1 ст. 148 ГПК України). Точність визначених вимог в наказному провадженні вже сьогодні демонструється одноманітністю в судовому правозастосуванні;

3) *усічений суб'єктний склад*. Із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги. Заявниками та боржниками в наказному провадженні можуть бути юридичні особи та фізичні особи – підприємці (ч.ч. 2, 3 ст. 147 ГПК України). Така норма є імперативною та широкому тлумаченню не підлягає;

4) *форма закінчення судового процесу*. За результатами розгляду вимог у порядку наказного провадження господарським судом видається судовий наказ, який є особливою формою судового рішення (ч. 1 ст. 147 ГПК України). На відміну від рішення суду в позовному провадженні, судовий наказ в наказному провадженні не містить мотивувальної частини, що підкреслює специфічність такої форми захисту;

5) *наявність впливу позовної форми захисту в частині визначення питань підсудності*. Так, заява про видачу судового наказу подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності, встановленими ГПК України для подання позовної заяви (ст. 149 ГПК України);

6) *процесуальні гарантії осіб, які беруть участь у наказному провадженні*. По-перше, до таких гарантій належить збереження права звернення до захисту в порядку позовного провадження. По-друге, важливим є обов'язок суду надіслати боржникові копії судового наказу (ст. 156 ГПК України). По-третє, це право боржника на скасування судового наказу в порядку ч. 3 ст. 154 ГПК України та ст. 157 ГПК України;

7) *специфіка підстав відмови від видачі судового наказу*. Вичерпний перелік визначено у ч. 1 ст. 152 ГПК України. Ці положення обов'язково застосовуються у судовій практиці господарських судів та не мають дискусійного характеру;

8) *трансформаційні властивості інституту судового збору*. За подання заяви про видачу судового наказу справляється судовий збір – 0,1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а за подання заяви про скасування судового наказу – 0,05 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб [7]. До особливостей інституту судового збору в наказному провадженні можна віднести, по-перше, неможливість повернення внесеної суми судового збору у разі відмови у видачі судового наказу або в разі скасування судового наказу. По-друге, можливість зарахування до суми судового збору, встановленої за подання позовної заяви, суми судового збору, сплаченого за подання заяви про видачу судового наказу у разі пред'явлення стягувачем позову до боржника у порядку позовного провадження.

Отже, до ознак наказного провадження належать такі: відсутність спору про право та/або спору про інтерес; дискреційні права заявника; заміна оскарження на скасування; чіткість визначення виду вимог із гранично позначеними лімітами; заява як спеціальна форма реалізації права на розгляд справи у наказному провадженні; усічений суб'єктний склад; судовий наказ як форма судового рішення; вплив позовної форми в питаннях підсудності; трансформаційність судового збору; обмеженість процесуальних гарантій сторін.

Висновки. На підставі здійсненого аналізу можливо зробити такі висновки. Господарсько-процесуальна форма розкривається через такі її види у господарському судочинстві: наказне провадження; позовне провадження (загальне або спрощене), які отримали новий зміст у зв'язку з прийняттям оновленого Господарського процесуального кодексу України. Спрощене позовне провадження пропонується визначати як результат диференціації позовної форми захисту шляхом спрощення

й усічення організаційних і функціональних елементів розгляду та вирішення справ, віднесених до малозначних, за наявності низьких оцінних умов, крім випадків, визначених законодавством; наказне провадження – як результат диференціації господарської процесуальної форми захисту шляхом усічення організаційних та функціональних елементів розгляду та вирішення справи про стягнення грошової заборгованості із гранично позначеними лімітами.

Анотація

У статті здійснено дослідження особливостей господарсько-процесуальної форми як самостійної правової категорії, проаналізовано визначення, виявлено сутність та її особливості у господарському судочинстві. Актуалізовано, що господарсько-процесуальна форма розкривається через такі її види у господарському судочинстві, як наказне провадження та позовне провадження (загальне або спрощене).

Ключові слова: господарсько-процесуальна форма, господарське судочинство, наказне провадження; позовне провадження, господарський суд, спрощене позовне провадження, законодавство.

Аннотация

В статье проведено исследование особенностей хозяйственно-процессуальной формы как самостоятельной правовой категории, проанализированы определения, выявлены сущность и ее особенности в хозяйственном судопроизводстве. Актуализировано, что хозяйственно-процессуальная форма раскрывается через такие ее виды в хозяйственном судопроизводстве, как приказное производство и исковое производство (общее или упрощенное).

Ключевые слова: хозяйственно-процессуальная форма, хозяйственное судопроизводство, приказное производство; исковое производство, хозяйственный суд, упрощенное исковое производство, законодательство.

Ivanyta N.V. Features of the economic-procedural forms in the judiciary

Summary

The article deals with the study of the peculiarities of the economic-procedural form as an independent legal category, the definition is analyzed, the essence and its features in economic legal proceedings are revealed. Actualized that the economic-procedural form is disclosed through its types in economic legal such as proceedings ordering proceedings and proceedings (general or simplified).

Key words: economic-procedural form, economic legal process, ordering proceedings, lawsuit, economic court, simplified lawsuit, legislation.

Список використаних джерел:

1. Чернадчук В.Д., Сухонос В.В., Негребельний В.П., Лук'янець Д.М. Господарське процесуальне право України: підручник / за ред. В.Д. Чернадчука. Суми: Університетська книга, 2006. 378 с.

2. Боровик С.С., Джунь В.В., Мудрий С.М. Захист прав суб'єктів господарювання в арбітражних судах України: підручник. К.: Оріяни, 2001. 228 с.
3. Таликін Є.А. Визначення поняття господарської процесуальної форми. Форум права. 2011. № 4. С. 723–728. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_4_121 (дата звернення: 19.03.2018).
4. Господарський процесуальний кодекс України: наук.-практ.коментар / В.Е. Беляневич. 4-е вид., перероб. і доп. К.: «Юстініан», 2014. 1304 с.
5. Андрушко А.В., Білоусов Ю.В., Стефанчук Р.О., Угриновська О.І. Цивільний процес: навчальний посібник / за ред. Ю.В. Білоусова. К.: Прецедент, 2005. 172 с.
6. Господарський процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за ред. С.О. Короеда. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2018. 400 с.
7. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. № 14. С. 633. Ст. 87. (станом на 19.03.2018 р.)